

КОЛЕКТИВ ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах розбудови постіндустріального інформаційного суспільства, переходу від командно-адміністративної системи до відносин вільного ринку, поглиблення демократичних процесів та зростання ролі сільського господарства у національній і світовій економіці, до розряду ключових пріоритетів діяльності освітніх установ та інших соціальних інституцій як державної, так і недержавної форми власності, слід віднести роботу з формування соціальної відповідальності сільської молоді. Кожен індивід з моменту появи на світ потрапляє під вплив різних спільнот. Спочатку це сім'я, відтак група дошкільного закладу, колектив школи чи вищого навчального закладу, або виробничий колектив. У колективі особистість, у першу чергу, засвоює знання про норми соціальної взаємодії людини і суспільства, розвиває вміння і навички міжособистісних взаємовідносин, накопичує досвід схвалюваної, відповідальної соціальної поведінки.

Аналіз поперед досліджень і публікацій. Вивченням впливу колективу на становлення особистості дітей і молоді займалися такі вчені як: А. Макаренко, В. Сухомлинський, А. Петровський, Л. Новикова, М. Красовицький, В. Коротов, А. Кондратенков, К. Огієнко, П. Лузан та інші. Формуванню соціальної відповідальності присвячені праці Д. Бернштейна, А. Плахотного, А. Ореховського, В. Полякова, В. Томашева та інших.

Мета статті – розкрити роль колективу як суб'єкта формування соціальної відповідальності сільської молоді.

Виклад основного матеріалу. Сільська молодь у процесі життєдіяльності потрапляє у різні колективи. Колектив – це група людей об'єднаних спільною соціальнокорисною метою та діяльністю направленою на її досягнення. Колектив є частиною суспільства й органічно пов'язаний з іншими колективами. На ньому лежить відповідальність перед суспільством. Колектив має обов'язок перед усією країною. Тільки через колектив кожний його член входить у суспільство. Саме у колективі відбувається соціально-професійне становлення молоді, накопичуються знання, досвід, формуються вміння і навички, особистісні якості, у тому числі соціальна відповідальність. Під соціальною відповідальністю ми розуміємо інтегративну якість особистості, що проявляється в усвідомленій людиною необхідності регулювати власну поведінку відповідно до вимог суспільства. З нашої точки зору, соціальна відповідальність – це не тільки знання, усвідомлення, прийняття людиною соціальних норм і правил, інтересів і цінностей, а й відповідна поведінка. Діяльнісний прояв є кінцевою фазою реалізації соціальної відповідальності, засвідчує її найвищий рівень розвитку.

Як відомо колектив на відміну від групи, має певні властивості. Саме ці властивості забезпечують значний виховний вплив на індивідів. До цих властивостей колективу віднесемо соціально корисну мету, спільну соціально значиму діяльність, дисципліну «руху вперед», суверенітет колективу, громадську думку, колективістське самовизначення індивідів, органи самоуправління, референтні групи, відносини «відповідальної залежності», традиції, цінності колективу, згуртованість (наявність міцних як емоційних, так і опосередкованих метою і змістом практичної соціально значимої діяльності, міжособистісних зв'язків).

Соціально корисна мета будь-якого колективу орієнтує його членів на важливі для суспільства задачі, що мають економічне, політичне, культурне, духовне, соціальне значення як для держави, її громадян, країни, так і людства у цілому. Оскільки кожен індивід вільно обирає і входить до відповідного колективу, то він змушений сприйняти,

усвідомити і прийняти відповідну ціль. При цьому його особисті мотиви, інтереси і наміри узгоджуються із соціально корисною метою колективу. Остання для члена колективу стає не тільки соціально важливою, а й особисто значимою. Тобто мета колективу інтериоризується, перетворюється у привласнено-соціальну, сприймається як особисто і соціально важлива. Мета колективу має бути зрозумілою для індивіда, прийматись ним не формально, а усвідомлено, переживатись емоційно, викликати позитивне ставлення. З метою колективу, кожен її член пов'язує надії на краще майбутнє. Усе це визначає міру активності, самовіддачу та якість роботи (спільної з іншими членами діяльності) спрямованої на досягнення мети. Повсякденна праця дисциплінує людину, формує в неї почуття обов'язку, усвідомлення необхідності здійснювати соціально корисні дії, акти поведінки від яких залежить особисте благополуччя, економічний потенціал країни, добробут, якість життя людей. Спільна діяльність членів колективу розвиває волюві якості сільської молоді, оскільки передбачає самовизначення члена колективу за формулою не «я хочу», а «я повинен». Тобто індивід здійснює над собою вольове зусилля, обираючи варіант поведінки не завжди легкий і зручний, але соціально затребуваний, корисний, значимий для спільноти. Колектив вимагає від своїх членів перманентної продуктивної діяльності, кількісні й якісні показники якої мають динамічно зростати, що спонукає кожного індивіда відповідально виконувати свої обов'язки, збагачувати знання, накопичувати досвід, удосконалювати вміння і навички виконання соціально корисної роботи. У зв'язку з цим творча енергія кожного члена колективу концентрується навколо мети колективу та реалізується у спільній діяльності направленої на її досягнення. Априорі виключається асоціальний, безвідповідальний вектор самореалізації індивіда у колективі, тобто «рух уперед» дисциплінує молоду людину, допускає і заохочує варіанти соціально відповідальної поведінки. У цьому і виявляється суверенітет, влада колективу над індивідом. Колектив пропонує соціально схвалювані варіанти поведінки, а індивід змушений їх прийняти. Але це прийняття не механічне, а свідоме. Кожен член колективу стосовно важливих дилем самовизначається як раціонально, так і в емоційно-ціннісному плані самовизначається (А. Петровський) [2]. Важливе значення у процесі колективного самовизначення та прийняття соціально значимого варіанту поведінки, формування соціальної відповідальності відіграє громадська думка колективу. Вивченню громадської думки, як колективного явища, присвячені праці зарубіжних і вітчизняних учених. На наш погляд, найбільш ґрунтовно цю проблему розробляв М. Красовицький, який зазначає [1, с. 9-16], що громадська думка – це спільне судження людей, яке виникає в процесі їх діяльності та спілкування і виражає їхнє ставлення до різних явищ, проблем, тенденцій навколишньої дійсності, що мають загальний інтерес. Отже в основі громадської думки лежить спільне судження, яке має в основному аксіологічний характер. На думку С. Рубінштейна [4], судження – складний вольовий акт, яким люди щось заперечують, або стверджують і, отже виявляють своє критичне ставлення до подій і явищ, фактів життя. Розумовий, пізнавальний, дискусійний трудовий процес неможливий без суджень, бо мислити – це насамперед судити, оцінювати, визначатись щодо предмету думання. Соціально-психологічні закономірності спілкування (навіяння, лідерство, психічне зараження, традиції та звичаї, суспільний настрій) діють як механізм становлення і функціонування громадської думки. Різні форми суспільної свідомості (ідеологія, культура мистецтво, наука тощо) істотно впливають на її зміст. Громадська думка, як соціально-психологічне явище, виявляється в усіх сферах людської діяльності: сфера праці; спілкування; пізнання, управління, виховання (або ціннісно-орієнтаційній сфері). Будь-яке явище потребує принципової оцінки, не можна проникнути у його суть не кваліфікуючи його виходячи з певних соціальних позицій.

Інколи громадська думка не сприяє формуванню соціальної відповідальності. Туму соціальним службам, сільським школам, вищим навчальним закладам, підприємствам, організаціям слід забезпечити формування здорової, соціально спрямованої громадської

думки, що у свою чергу зумовить соціально відповідальну самореалізацію членів відповідних колективів.

У колективі діють органи самоуправління, які формуються як правило із числа найактивніших його членів. Органи самоуправління організують колектив, направляючи його енергію на досягнення соціально корисної цілі. Актив органів самоуправління здійснює значний вплив на громадську думку. Кожен член колективу в ієрархії його самоуправління займає певні позиції, виконує визначені обов'язки, що тісно пов'язані з особистою відповідальністю індивіда за виконання соціально значимих завдань перед цим колективом.

У колективі, як первинному, так і колективах вищих рівнів, сільська молодь орієнтується на провідних осіб, позицію яких вона поділяє і, які слугують для неї своєрідною призмою, через яку здійснюються акти соціальної перцепції. Цих осіб учені назвали референтною групою (Г. Хаймен). У колективі, де міжособистісні взаємини опосередковані спільною справою, його цінностями, що впливають з вимог висунутих колективу суспільством, ідеологією, сприйняття індивідом оточуючої дійсності, буде здійснюватись крізь призму колективної моралі, цінностей та ідеології. І це так зване «поле колективу» діє на індивіда постійно, коли той перебуває у його «лоні» чи за межами. Цьому не в останню чергу сприяє взаємодія сільської молоді з членами референтної групи. Таким чином, через колектив, референтну групу, індивід набуває свої ціннісні орієнтації. Орієнтації на цінності групи, на її думку, змушує індивіда виділяти коло осіб, позиції й оцінки яких для нього особливо суттєві, тому кращі члени колективу, які можуть входити до референтного вибору сільської молоді, свого роду «підтягують» інших індивідів до відповідного рівня соціальної свідомості, задають стандарти соціально відповідальної поведінки. У результаті анкетування нами встановлено, що до референтного кола сільської молоді входять провідні члени колективу, показники діяльності яких у заданій предметно-практичній діяльності вищі у порівнянні із середньостатистичними. Орієнтація на думки, наслідування вчинків членів референтної групи індивіда, поглиблює його розуміння соціальної відповідальності, викликає з часом емоційно-позитивне ставлення до неї та формує відповідну поведінку.

Важливою ознакою колективу є його згуртованість, коли, як уже зазначалось, виникають тісні міжособистісні відносини не тільки на основі симпатій чи антипатій, що мають емоційно-психологічний характер, а й на основі спільно здійснюваної предметно-практичної діяльності. Змістовною характеристикою групової спільної діяльності є ціннісно-орієнтаційна єдність, що є інтегральною характеристикою системи внутрішньо групових зв'язків, показує міру співпадіння думок, оцінок, установок і позицій членів групи стосовно об'єктів найбільш значимих для здійснення цілей суспільства і їх реалізації у колективній діяльності. Поступове усвідомлення кожним членом колективу мети і значимості спільної діяльності викликає таку якість згуртованості індивідів цього колективу, яку вчені називають колективною предметно-ціннісною єдністю. Така єдність забезпечує формування як мотиваційної, когнітивної, емоційно-ціннісної так і діяльнісно-практичної складових соціальної відповідальності.

Важливе значення у згуртуванні колективу, формуванні відповідальності мають традиції. Вони склалися у колективі і засвоюються особистістю у процесі спільної діяльності, спілкування і визначають поведінку індивіда колективу навіть коли той не одержує безпосередніх вимог. Наприклад, традиція урочисто вшановувати кращих членів колективу за підсумками виконання певних робіт чи завдань. Це сприяє формуванню соціальної активності, орієнтації на високі соціальні досягнення індивідів. Особи, які відзначаються на урочистих церемоніях виступають в якості зразка для наслідування іншим членам колективу.

Відносини відповідальної залежності, які виникають у справжньому колективі, передбачають наявність зв'язків і залежностей між індивідами, за яких кожен із них тісно інтегрований у колектив і усі невдачі чи успіхи членів колективу сприймаються як спільні,

тобто, у членів колективу з часом виникає почуття не тільки особистої, а й колективної відповідальності. Рефлексія кожного індивіда зводиться до розмірковування: «Я не можу ігнорувати громадське доручення, я маю виконати його якісно, бо це не лише моя, а спільна справа. Я не підведу своїх друзів чи колег. Я доведу собі і їм свою спроможність». Кожен член колективу перебуваючи під впливом громадської думки прагне здобути схвалення за належний вклад у спільну справу, забезпечення результативного виконання колективного завдання, остерігаючись загального осуду.

До сільської молоді ми відносимо молодих людей віком 14-35 років, а саме: учнів сільських шкіл; студентів – вихідців із сільських територій, які у період навчання тимчасово проживають у містах; працююча і непрацююча на селі молодь; заробітчани – трудові мігранти, які з метою заробітку легально чи напівлегально перебувають в Україні або за її межами.

Так, учні і студенти набувають досвіду соціальної поведінки у колективах школи чи вищого навчального закладу, де основним видом спільної праці є навчання, громадська робота, виробнича діяльність (у період практик студентів), розвивають свої якості за допомогою педагогів, тому рівень їхньої соціальної відповідальності вищий від середнього показника по сільській молоді загалом. У названих колективах в основному функціонує педагогічно спрямована, стимулююча і формуюча соціальну відповідальність громадська думка, діють органи учнівського чи студентського самоврядування.

У сільській місцевості проживають працюючі молоді люди, які входять до виробничих колективів в основному агрофірм, педагогічних колективів сільських шкіл, інших установ організацій, що функціонують на селі. Особливий інтерес для нас становлять колективи агрофірм, де на кожного працівника покладається значна відповідальність за своєчасність і якість виконання своїх обов'язків у процесі виробництва, переробки, зберігання, транспортування і реалізації сільськогосподарської продукції. У таких колективах відносини відповідальної залежності мають високу міру опосередкування предметом спільної діяльності, бо від кількісних і якісних показників виробництва, залежить заробітна плата кожного індивіда. У таких колективах соціальна відповідальність формується динамічно і стимулюється матеріальними чинниками та підвищенням по службі.

Певний відсоток сільської молоді становлять трудові мігранти. Значний інтерес для соціальних служб і держави мають ті з них, хто виїжджає легально чи нелегально на заробітки за кордон. Нелегальна трудова міграція у зарубіжні країни обумовлюється у першу чергу економічною кризою, що особливо позначається на мешканцях сільських територій. Мотивуючим закордонну міграцію сільської молоді чинником є тотальне безробіття, відсутність засобів до існування та перспектив благополучного, забезпеченого життя. Переважаюча більшість молодих людей, які повертаються із заробітків, залишаються на селі, облаштовують там своє життя (будинок, машина, сільськогосподарська техніка), вкладають кошти у розбудову його інфраструктури, започатковують власну справу (в основному у торгівлі і виробництві сільськогосподарської продукції). У такій діяльності проявляється і формується їхня соціальна відповідальність. Зауважимо, що молоді люди, які легально виїжджають за кордон на заробітки в іноземних виробничих колективах (малих групах) переймають передовий досвід, сучасні технології ведення господарства та з успіхом застосовують їх у рідному селі після повернення на Батьківщину.

Найскладнішою у соціальному плані є непрацююча сільська молодь, яка не входить до організованих виробничих чи невиробничих колективів. Дуже часто із середовища непрацюючої сільської молоді рекрутуються неблагополучні соціальні елементи. Така молодь часто обирає злочинний шлях виживання, або поповнює ряди алко- і наркозалежних. Тому соціальні працівники, громадські організації, відповідні наукові й освітні установи мають звертати особливу увагу на роботу із молоддю, яка у силу

об'єктивних і суб'єктивних чинників не володіє такою якістю як соціальна відповідальність.

Висновки. Колектив є суб'єктом, об'єктом і результатом формування соціальної відповідальності, як інтегративної якості особистості, що проявляється в усвідомленій людиною необхідності регулювати власну поведінку відповідно до вимог суспільства. З нашої точки зору, соціальна відповідальність – це не тільки, знання, усвідомлення, прийняття людиною соціальних норм і правил, інтересів і цінностей, а й відповідна їй поведінка. Досвід соціально-відповідальної поведінки сільської молоді, яка є неоднорідною, формується у різного роду колективах.

Колектив, який завдяки своїм характерним властивостям та особливостям (спільній суспільно корисній діяльності направленій на досягнення суспільно значимої мети, дисципліні «руху вперед», суверенітету, громадській думці, колективістському самовизначенню індивідів, органам самоуправління, референтним групам, відносинам «відповідальної залежності», традиціям, соціально важливим ціннісним орієнтаціям, згуртованості), забезпечує формування соціальної відповідальності своїх членів. Існує концепція становлення особистості у колективі, у групі, у системі міжособистісних зв'язків, бо поза колективом, поза групою, поза людським суспільством особистості в її соціальній сутності не існує.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є вивчення можливих способів і шляхів формування соціальної відповідальності непрацюючої сільської молоді.

Література:

1. Красовицький М.Ю. Формування громадської думки учнівського колективу / М.Ю. Красовицький. – К.: Рад. Школа, 1979. – 108 с.
2. Петровський А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. (Над чем работают, о чем спорят философы) / А.В.Петровский. – М.: Политиздат, 1982. – 255 с.
3. Практична педагогіка виховання / За редакцією М. Красовицького. – Київ-Івано-Франківськ: «Плай», 2000. – 220 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л.Рубинштейн – СПб.: Питер, 2012. – 713 с.

Обґрунтовується роль колективу у процесі формування соціальної відповідальності сільської молоді. Розкрито вплив колективної думки, референтних груп, соціально значимої діяльності, органів учнівського і студентського самоврядування, ціннісних орієнтацій колективу, вплив відповідальної залежності на розвиток соціальної відповідальності молодих людей. Показано як у спільній колективній діяльності формується досвід соціально-відповідальної поведінки молоді.

Ключові слова: колектив, соціальна відповідальність, сільська молодь, досвід соціальної поведінки, соціальна норма.

Обосновывается роль коллектива в процессе формирования социальной ответственности сельской молодежи. Раскрыто влияние коллективного мнения, референтных групп, социально значимой деятельности, органов ученического и студенческого самоуправления, ценностных ориентаций коллектива, влияние ответственной зависимости на развитие социальной ответственности молодых людей. Показано как в совместной коллективной деятельности формируется опыт социально-ответственного поведения молодежи.

Ключевые слова: коллектив, социальная ответственность, сельская молодежь, опыт социального поведения, социальная норма.

The role of staff in the process of CSR rural youth. Reveals the impact of collective thought, reference groups, socially significant activities of the student and the student government, collective values, attitudes depending responsible for the development of social responsibility of young people. Shown as a shared collective activity, emerging experience of socially responsible behavior among youth.

Keywords: collective social responsibility, rural youth, the experience of social behavior, social norms.